

Kitap Eleştirileri

Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler: Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları
Mine Gencil Bek (der.) (2003) Ankara:
Ümit Yayıncılık. 286 sayfa.

Çağla Kubilay

1980'ler iletişim alanında yeniden yapılandırmaların gerçekleştiği yıllar olmuştur. Yeniden yapılandırmaların kaynağı olan ABD, küresel düzlemde iletişim alanında tecimselliğin ön plana çıkarılmasında önemli bir aktör olmuştur. Güçlü bir kamu hizmeti geleneği olan Avrupa ülkeleri ise ABD'nin alandaki hakimiyeti karşısında pazardaki konumlarını tamamen kaybetme kaygısıyla alanı düzenleme politikalarında değişiklikler yapmış, ancak bu süreç oldukça sancılı gerçekleşmiştir. Türkiye'de de iletişim alanının yeniden yapılandırılması 1980'lere denk düşmektedir. Özal hükümetlerince uygulamaya konulan neo-liberal politikalar ekonomi politikalarında köklü değişimler getirirken, toplumsal alanda da bu politikaların hayat bulması için değişikliklerin yapılması gerekmiştir. Dünyada "alternatifi yok" sloganıyla desteklenen yeni

sağ politikaların yerleştirilebilmesi yayıncılık alanındaki dönüşümü zorunlu kılmıştır. Yeniden yapılanma tartışmalarının başladığı bir alan da telekomünikasyon olmuştur. Tüm dünyada geleneksel PTT'lere yönelik eleştiriler ve IMF, Dünya Bankası, çok uluslu şirketler ve büyük kullanıcılar Türkiye'de de tartışmaların çerçevesi içinde yer almıştır. 1990'ların sonundan itibaren ise iletişim alanındaki yeniden yapılandırmada bir başka aktör daha devreye girmiştir: Avrupa Birliği. Türkiye'nin 1999 tarihinde aday üyeliğinin kabulüyle başlayan uyum paketleri çerçevesinde iletişim alanında yeni düzenlemelere gidilmiştir.

Tüm bu süreçte görece yeni bir aktör olan AB'nin Türkiye'de iletişim alanının yeniden yapılandırılması sürecinde nasıl bir rol oynadığını, hangi alanlarda, ne tür düzenlemelerin yapılmasını şart koştuğunu bilmek önemli hale geliyor. 2003 yılının son aylarında yayınlanan *Küreselleşme, İletişim Endüstrileri ve Kimlikler: Avrupa Birliği ve Türkiye'de İletişim Politikaları* adlı derleme bu soruların yanıtlarını verme amacını taşı-

yor. Türkiye'nin iletişim politikalarını AB ile ilişkisi temelinde hem genel olarak hem de çeşitli sektörler bağlamında analiz etmeyi amaçlıyor. Ancak kitap yalnızca yasal mevzuatları karşılaştırma ve uyum sürecini betimleme amacını gütmüyor; giriş kısmında editör Mine Gencil Bek'in de belirttiği gibi "...tarihsel gelişimi, kültürel ve ekonomi-politik dinamikleri hesaba katan sosyolojik bir odak çerçevesinde AB'yi bir ideal ya da nihai bir hedef olarak görmeden, hem AB, hem de Türkiye'deki iletişim politikalarını eleştirel bir biçimde" analiz etmeyi hedefliyor (15). Kitabın AB'yi nihai bir hedef olarak görmekten kaçınması konuya ilişkin tartışmaları da zenginleştirme potansiyeli taşıyor. Çünkü Türkiye'de mevcut sorunların çözümünde AB bir hedef olarak gösterilmekte, bir başka deyişle "vatanı/devleti kurtarma"ya yönelik çözüm önerileri AB üyeliğinde somutlaştırılmaktadır. Bu durum ise tartışmalarda daha çok Birliğe üyeliğin ülkeye neler kazandıracağına ele alınmasına ve dolayısıyla tartışmaların tek boyutlu hale gelmesine yol açmaktadır. Bu çerçevede kitabın üyelik süreciyle arasına mesafe koyması AB'ye ilişkin tek boyutlu tartışma sürecinin ötesine geçilmesine olanak sağlamaktadır.

Gencil Bek'in yukarıda alıntılanan ifadesinden de anlaşılacağı üzere kitap, AB iletişim politikalarının kültürel boyutuna da ayrı bir önem atfediyor. Nitekim henüz makaleleri okumaya başlamadan, yalnızca bölümlenmesine bakıldığında bile kültürel boyuta ayrı bir bölüm ayrılmasıyla atfedilen bu önem fark ediliyor. Editör Gencil Bek'in ısrarla altını çizdiği "AB iletişim politikalarının ikili yapısı" kitabın bölümleniş biçimiyle de kendisini gösteriyor. İletişim poli-

tikalarının ekonomik boyutunun yanı sıra kültürel boyutuna da önem verilmesi AB'ye ilişkin tartışmaların zenginleşmesine katkıda bulunan bir başka faktör olarak ortaya çıkıyor.

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin iletişim politikalarının karşılaştırmalı olarak incelendiği kitap üç bölümden oluşuyor: İlk bölüm AB iletişim politikalarının genel bir değerlendirmesini amaçlarken, ikinci bölüm kültürel boyuta, üçüncü bölüm ise iletişim politikalarının ekonomi politikasına ayrılmış. Ancak bu bölümlenmenin tamamen sorunsuz olduğunu söylemek zor görünüyor. AB iletişim politikalarına genel bakışı amaçlayan birinci bölümdeki Nejat Ulusay'a ait sinema alanının incelendiği makalenin aslında kültürel boyutun ele alındığı ikinci bölüme yerleştirilmesi daha uygun olurdu. Çünkü bu makale iletişim alanına ilişkin genel bir bakış sergilemek yerine, iletişim politikalarının bir alt alanı olan sinema alanını inceliyor ve bu incelemede de AB'nin kültür ağırlıklı politikalarının sonucu olan destek programlarından yola çıkıyor.

İletişim alanının tüm sektörleri kitabın kapsamı içinde yer almamakla birlikte yayıncılık, sinema, enformasyon teknolojileri, telekomünikasyon ve müzik gibi alanlar inceleniyor. İncelenen sektörlerle bakıldığında daha çok görsel-ışitsel sektör üzerinde durulduğu görülüyor, ancak giriş kısmında belirtildiği gibi bu durum Avrupa Birliği'nin bu sektörler üzerinde daha fazla etkili olmasından kaynaklanıyor (15).

Avrupa Birliği İletişim Politikalarına Genel Bakış adını taşıyan birinci bölümün ilk makalesi kitabın editörü Mine Gencil Bek'e ait. Bek, *Avrupa Birliği'nde*

İletişim Alanının Düzenlenmesi: Kültür Ağırlıklı Politikadan Ekonomi Merkezli Politikaya Doğru adlı makalesinde temel olarak Avrupa Birliği'nin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaratmaya çalıştığı bütünleşmenin medya alanındaki yansımalarını ele alıyor ve AB iletişim politikalarının genel çerçevesini çizmeyi amaçlıyor. Yazar, medyaya ilişkin meselelerin 1980'lerin sonundan itibaren Birlik düzeyinde ele alınmasının nedenini bu alanda ABD'nin hakimiyetine karşı rekabet etme olarak ortaya koyuyor. Başlangıçta kültür üzerine temellendirilmeye çalışılan bu politikalar başarısız olunca kültür merkezli politikalar doğru bir kayış yaşanıyor. Ekonomi temelli AB iletişim politikalarının küçük ülkelerin durumu, kamu hizmeti yayıncılığı, sayısallaşma, yakınsama, mülkiyetin yoğunlaşması ve çoğulculuk temelinde inceleyen yazar, bu bağlamda AB iletişim politikalarının pazar mekanizmasına bırakılması nedeniyle olumsuz eleştirilere maruz kaldığını belirtiyor. Bu noktada yazarın AB'ye ilişkin en önemli vurgusu ortaya çıkıyor: "AB homojen bir yapı olmaktan uzaktır". Bu vurguyu da birlik içindeki farklı görüşleri ortaya koyarak temellendiriyor ve olumsuz bir senaryonun literatüre hakim olmasına karşın AB içinde farklı çıkarları savunan grupların varlığının farklı mücadeleler yapılmasına olanak tanıdığının altını çiziyor. Bu nedenle de kamusal alan ve yurttaşlığı ön plana alacak politikaların yürütülebilmesi için umutların tamamen sönmediğini söyleyerek bir anlamda iyimser bir tavır sergiliyor.

Birinci bölümde yer alan ikinci makale, *Avrupa Merkezli Görsel-İşitsel*

Kuruluşlar ve Türk Sineması, Nejat Ulusay'a ait. Ulusay, özellikle Hollywood şirketlerinin Türkiye pazarında etkin olması nedeniyle yerli film yapımının hızla düştüğü dönemde EURIMAGES üyeliğinin Türk sineması açısından ortaya çıkardığı sonuçlar üzerine odaklanıyor. Bu bağlamda ilk olarak Amerikan sinemasının hakim konumu nedeniyle Avrupa sinemasının ayakta kalabilmek için geliştirdiği uygulamalar ele alınıyor ve Avrupa'daki destek programları tanıtılıyor. Bu programlar içinde ise Avrupa Konseyi tarafından 1989 yılında kurulan EURIMAGES'a odaklanılıyor. EURIMAGES, Avrupa'nın kültürel çeşitliliğini yansıtan ve sinemanın bir sanat olduğunu dikkate almakla beraber ticari başarıyı gözetken endüstriye yatırım yapmayı amaçlıyor. Fona yönelik eleştirilere karşın Avrupa'da film yapımını canlandıran EURIMAGES'ın Türkiye'de de yerli film yapımını canlandırdığı ve "Türkiye'nin üyeliğinin Türk sinemasının 1980 sonrası dönemde yaşadığı dönüşümün en önemli paradigmalardan biri olduğu" ileri sürülüyor. Fona üyeliğin Türk sinemasına önemli katkıları ise parasal destek, ortak film yapım deneyiminin zenginleşmesi ve farklı ülke sinemalarının film yapma pratikleriyle tanışma olarak değerlendiriliyor. Genel olarak bakıldığında üyeliğin Türk sineması üzerine etkileri olumlu olarak görülüyor ve Türk sinemasının istikrarlı bir ortama kavuşması açısından Avrupa merkezli görsel-ışitsel kuruluş ve programların önemli fırsatlar yarattığı ileri sürülüyor.

Avrupa Birliği Kültür Politikaları: Etnik Kimlikler, Toplumsal Cinsiyet ve İletişim adını taşıyan ikinci bölüm Nilüfer Timisi'nin makalesiyle başlıyor. Timisi,

Anadilde Yayın: Avrupa Birliği ve Türkiye adlı makalesinde oldukça tartışmalı bir meseleyi ele alıyor. Yazar, Avrupa Birliği'nin kültürel çeşitliliği koruma ilkesi çerçevesinde azınlık dilleriyle ilgili olarak getirdiği düzenlemelerin Türkiye'nin kimlik siyasetiyle olan ilişkisini kuruyor. AB'nin "çokkültürlülük" temelinde belirlenen kültür politikalarının her bireyin kendi alt kimlikleri temelinde varoluşunu tanıyan ve bunları güvence altına alan kurumların yaratılmasını hedeflediğini söyleyen yazar, anadilde yayıncılığın da bu çerçevede ele alındığını ortaya koyuyor. Yazara göre Türkiye'de uyum yasaları çerçevesinde gündeme gelen anadilde yayıncılık, bir yayıncılık tartışması olmaktan öteye gitmiş, daha çok ulusal kimlik, ulusal bağımsızlık ve özellikle de ulusal güvenlik sorunu olarak ele alınmıştır. Yazarın bu noktadaki vurgusu konuyla ilgili düzenlemenin, Türkiye'de resmen tanınan azınlıklar dışında farklı grupların varlığını ortaya koyduğu. Bu bağlamda yazar, anadilde yayıncılığa izin veren düzenlemelerin esas olarak Türkiye'nin resmi söylemi tarafından inşa edilen kimlik siyasetiyle bir hesaplaşmaya girilmesine neden olduğunu öne sürüyor. Ulusal güvenlikle birleştirilerek tartışılan anadilde yayıncılığın bir "bölünme fobisi" ile karşılanmasına rağmen, ulusal kimlik oluşturabilmek için farklılıkların kamusallaştırılması gerektiğini belirtiyor. Yazar anadilde yayıncılığa ilişkin düzenlemelere ilişkin eleştirilerini ortaya koyuyor, ancak eleştirilerle yetinmeyerek önerilerini de dile getiriyor. Buna göre anadilde yayıncılığın devlet destekli yayın kurumları ve özel yayıncılık kurumlarına bırakılmasının sakıncaları vardır. Bu bağlamda yazarın öne-

risi belirlenen kotalarla azınlık dillerine verecek kamu yayıncılığı ve özel yayıncılık kurumlarının yanı sıra kar amaçlı gütmeyen, kamusal fonlardan desteklenen ve kültürel mirası koruma amacı taşıyan kamu hizmeti yayın kurumlarının yaratılmasıdır.

AB iletişim politikalarının kültürel boyutunun ele alındığı ikinci bölümün ikinci makalesi ise Mutlu Binark'a ait. "*Avrupa Modeli Enformasyon Toplumu*" *Politikası ve Kadınların Bilgisayar ve İnterneti Kullanmaları* adını taşıyan makalede Binark, yeni enformasyon teknolojilerinin kullanımında cinsiyet temelli eşitsizliklere odaklanıyor. Ancak bu odaklanma Binark'ın sınıfsal konumdan kaynaklanan eşitsizlikleri tamamen göz ardı etmesine neden olmuyor. Enformasyon teknolojilerinin kullanımında AB ülkeleri arasındaki eşitsizliği gösteren yazar, eşitsizliğin yalnızca ülkeler arasında olmadığını aynı zamanda sınıflar arası farkların da keskinleştiğini belirtiyor. Neo-liberal politikalarla beslenen bir enformasyon toplumu politikasının kenarda kalanları kapsamadığı görüşünden hareketle cinsiyetçi pratik ve örüntülerin gelişmesinde sınıfsal konumun oynadığı rolün de bir etken olarak ele alınması gerektiğini ifade ediyor. Yazara göre AB'nin enformasyon toplumu politikası yalnızca teknolojilerin geliştirilmesiyle sınırlı değil. Hatta yazar 1990'ların ikinci yarısından itibaren AB enformasyon toplumu politikasının toplumsal boyutuna daha fazla ağırlık verildiğini ileri sürüyor. Bu çerçevede AB'de enformasyon toplumuna ilişkin tartışmalarda erişimdeki eşitsizlikler üzerinde önemle durulduğunu belirtiyor ve eşitsizlik sorununun giderilmesi için alınan önlemlerden söz ediyor. Bu

önlemler ise e-içerme/kapsama çerçevesinde şekilleniyor. Enformasyon teknolojilerine erişimde cinsiyete dayalı eşitsizliklerin önemli olduğunu ifade eden yazar e-içerme/kapsama çerçevesinde kadınların enformasyon teknolojilerini kullanma oranlarındaki düşüklüğün çeşitli önlemlerle giderilmeye çalışıldığını gösteriyor. Bu bağlamda Danimarka ve Türkiye'deki kadınların bilgisayar ve internet kullanmalarını destekleyen projelerden söz eden yazar, kadınların yeni enformasyon teknolojilerini kullanmaları konusunda nasıl destekleneceği sorusunun yanıtının üç ayaklı olduğunu belirtiyor: e-içeren/kapsayan enformasyon toplumu politikası, altyapı ve erişim sorunlarının çözümü ve eğitim.

AB iletişim politikaların ekonomi-politik boyutunun ele alındığı son bölüm *Küreselleşme, Avrupa Birliği ve İletişim Endüstrilerinin Ekonomi-Politikası*, Funda Başaran'ın *Telekomünikasyon Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye* adlı makalesiyle başlıyor. Başaran, bu makalede, telekomünikasyon alanının yeniden yapılandırılmasını AB ve Türkiye açısından karşılaştırmalı olarak ele alıyor. Ancak yazar çözümlemesini politika araçları temelinde değil, politika yapım sürecinde rol alan aktörler ve bunların iddiaları temelinde yapıyor. Gelişmiş ülkelerin telekomünikasyon alanlarını yeniden yapılandırırken daha çok içsel nedenlere dayandığını, buna karşılık gelişmekte olan ülkelerin politika yapım sürecinde dış güçlerin etkin olduğu görüşünden hareket eden yazar, bu farklılığın AB telekomünikasyon politikasının oluşturulması sürecinde açıkça ortaya çıktığını savlıyor. Buna göre AB telekomünikasyon politikasının oluşturul-

ması toplumun farklı çıkarlara sahip kesimlerinin ve farklı yönelimlere sahip ülkelerin mücadelelerine sahne olmuştur; ancak Türkiye'de böyle bir durum gözlenmemiştir. Türkiye'de alanın yeniden yapılandırılması sürecinde uluslararası kuruluşlar ve anlaşmalar belirleyici olmuştur. Başaran, yeniden yapılandırma sürecinin AB ve gelişmekte olan ülkelerde farklı nedenlere dayanıyor olmasının, elde edilen sonuçlarda da farklılığa yol açtığını ifade ediyor ve bu farklılıkları telekomünikasyon teknolojilerinin AB'de ve Türkiye'de yaygınlık oranlarını karşılaştırarak ortaya koyuyor. Sabit telefon, mobil telefon ve internet hizmetlerinin yaygınlık düzeyi açısından Türkiye ve AB arasında önemli bir uçurum olduğunu gösteren yazar aynı zamanda politika yapım sürecinin farklı nedenlere dayanıyor olmasının, gelişmekte olan ülkelerde teknolojik dışa bağımlılığa da neden olduğunu ileri sürüyor. Yazara göre bu sorunların giderilmesi için bütünsel politikalara gereksinim vardır; bir başka deyişle geçmiş dönemin kamu hizmeti, kamu politikası gibi politika araçlarına. Ancak gelişmekte olan ülkelere önerilen neo-liberal politikalar sorunların çözümüne yönelik bütünsel politikaları engelliyor. Oysa neo-liberal politikalar telekomünikasyon alanında gelişmiş ülkeler için bu tür sorunlar yaratmıyor. Çünkü gelişmiş ülkeler bu problemleri, önceki dönemin politika araçlarıyla çoktan çözüme kavuşturmuştur.

Üçüncü bölümün ikinci makalesinin yazarı Cem Pekman. Pekman, *Evrensel Müzik, Evrensel Politikalar: Bölgesel Bir AB Müzik Politikası Olanaklı mı?* adlı makalesinde, 19. yüzyılda endüstrileşmeye başlayan müzik sektörünün 20.

yüzyıl boyunca gelişimini ekonomi-politik bir perspektifle ele alarak AB'nin bölgesel düzeyde bir müzik politikası geliştirmesinin olanaklılığını sorguluyor. Öncelikle müziğin bir endüstri olarak gelişmesini tarihsel süreç içerisinde inceleyen yazar, endüstrinin ortaya çıkışından itibaren çapraz yoğunlaşma ve çok sektörlü büyüme stratejisiyle geliştiğini ve önde gelen aktörlerinin tümünün, artık medya-eğlence sektörüne hakim birkaç çokuluslu şirket tarafından ele geçirildiğini belirtiyor. Küreselleşmenin endüstriyi olumsuz bir şekilde etkilediğini ifade eden yazar, bu çerçevede teknolojik gelişmeleri öne çıkarıyor. Müzik sektöründeki gelişmeye ivme kazandıran teknolojik gelişmelerin bir yandan da müzik sektörünün nasıl aleyhine işlediğini gösteriyor. Korsan kayıt teknolojisinin gelişiminin ve özellikle internet üzerinden müzik dosyalarının paylaşılmasının sektörü olumsuz etkilediğini ve bu nedenle endüstrinin bu konuda uluslararası ölçekte düzenlemeler yapılmasını talep ettiğini ifade ediyor. Sektörün karşılaştığı bu durumla tek başına mücadele edemeyişi nedeniyle uluslararası ölçekte düzenleme talep etmesi, Pekman'ın sorduğu "bölgesel bir AB müzik politikası olanaklı mı?" sorusunun da yanıtını veriyor. AB'nin müzik alanında birkaç istisnai düzenleme dışında bölgesel bir politika geliştiremediğini, daha çok yapılan uluslararası düzenlemelere eklendiğini belirten yazar, AB içindeki bölgesel politika taleplerinin varlığına karşın, daha başlangıcından beri uluslararası, küresel bir yapı tesis eden müzik pazarının varlığının, bölgesel politikaları imkansız kıldığını söylüyor. Bununla birlikte kültürün korunması ve geliştirilmesine

yönelik AB'nin yeni yeni biçimlenmeye başlayan politikaları içinde müziğe de yer olduğunu ve bu çabaların azımsanmayacağını belirtiyor.

Üçüncü bölümün son makalesi yine kitabın editörü Mine Gencel Bek'in imzasını taşıyor. İlk makalede AB iletişim politikalarının kültürden ekonomi temelli politikalara evrilmesini gösteren yazar, *Küreselleşme, Ulus-Devlet ve İletişim: Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki İletişim Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme* adını taşıyan ikinci makalesinde ise bu politikaların Türkiye'ye etkisini değerlendiriyor. Öncelikli olarak küreselleşme/AB ve ulus-devlet arasındaki ilişkilere odaklanan ve bu konudaki kuramsal tartışmaları ele alan yazar, Avrupa Birliği'nin ulus-devletlerin rolüne ilişkin olarak farklı tavırlar sergilediğini belirtiyor. İletişimin uzamında Topluluğun hakim olduğunun söylendiğini; bununla birlikte AB düzenlemelerinin tüm ülkeler için bağlayıcı olduğunu, uygulanmasının ise ulus-devletlere bırakıldığını ifade ediyor. AB-Türkiye ilişkilerinin iletişim alanında etkilerini geniş bir biçimde değerlendiren yazar, öncelikli olarak uyum süreci çerçevesinde Türkiye'nin iletişim alanında yaptığı yasal düzenlemeleri ele alıyor. Uyumlaştırmanın iletişim alanındaki tüm sorunları çözmeye yetmeyeceği kaydını koymakla birlikte genel olarak AB'nin Türkiye'de siyasal kültür üzerinde demokratikleştirici bir etkisi olduğunu ve bu etkinin iletişim politikaları alanında da kendini göstereceğini öne sürüyor. Bu bağlamda özellikle düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlükleri, insan hakları konularında gerçekleştirilen değişiklikleri öne çıkarıyor. AB'nin demokratikleştirici etkisini vurgulamakla

birlikte AB iletişim politikalarının gidecek daha fazla pazar mekanizmalarınca belirlenmesinin getirdiği olumsuzlukları da ihmal etmiyor. Ancak Gencel Bek pazar mekanizmasının olumsuz etkilerine karşılık, AB politikalarının ikili bir yapısı olduğunu ısrarla vurguluyor. AB'nin ne homojen bir yapı, ne de bitmiş bir proje olduğunu söyleyen yazar, Birlik içindeki farklı aktörlerin varlığının AB'nin de değişmesini mümkün kılabileceğini söyleyerek, ilk makalede olduğu gibi, geleceğe yönelik umutlarını sürdürüyor.

Farklı bakış açılarının bulunduğu derleme bir kitaba ilişkin genel bir değerlendirme yapmak zor olsa da, kitabın bütününe ilişkin birkaç şey söylenebilir elbette. İlk olarak vurgulanacak nokta, yazarların tümünün AB'yi "bir ideal ya da nihai bir hedef" olarak görmemesi; bir başka deyişle üyelik süreciyle aralarındaki mesafeyi koruyabilmeleridir. Bu durum AB iletişim politikalarına yönelik eleştirileri de beraberinde getiriyor. İletişim politikalarının önemli ölçüde pazar mekanizmalarınca belirlenmesinin getirdiği olumsuzluklar ise bu noktada öne çıkıyor. Kitabın tümüne ilişkin olarak belirtilebilecek bir başka nokta ise, AB'nin homojen bir yapı olmaktan öte içinde hem ulusal hem de uluslararası düzlemde farklı çıkarlara sahip farklı aktörlerin ve dinamiklerin bulunduğu ve dolayısıyla çeşitli mücadelelerin ve gerilimlerin sürdüğü bir yapı olarak kavranmasıdır. Kitabın yazarları tarafından birlik içindeki farklı aktörlerin, dinamiklerin ve çıkarların ortaya konması AB politikalarının ikili yapısının ya da bir başka deyişle madalyonun iki yüzünün de görülmesine olanak tanıyor. Son olarak belirtilmesi

gereken ise makalelerin yazarlarının önemlice bir kısmının yalnızca betimlemekle ya da eleştirmekle yetinmeyip aynı zamanda çözüm önerilerini de dile getirmeleri. Çözüm önerilerinin ortaya konması yazarların yalnızca dünyayı çözümlenmekle kalmayıp aynı zamanda değiştirmekle de ilgilendiklerini gösteriyor. Bu bağlamda kitap iletişim politikalarının yeniden yapılandırıldığı bir dönemde daha da önem kazanıyor.